

PŘEDMLUVA

V této práci se snažím odpovědět na otázku, v čem záleží podstata vyjadřování emocionality mimolexikálními prostředky, rozebrat a materiálově doložit nejdůležitější typy citově motivovaných aktualizací v rovině gramatické a modální stavby výpovědi a v rovině výstavby její funkční perspektivy a v souvislosti s tím nastínit metodologickou koncepci přístupu k analýze jazykové výstavby citového postoje ve výpovědi vůbec a v rámci možností této práce si ji na rozebíraném materiálu také prověřit.

Je třeba hned zde v úvodu výslovně konstatovat, že jsem se v této studii nesnažil zachytit všechny možné citově motivované aktualizace ve výstavbě výpovědi a jejich prostředky. To je úkolem další práce. Usiloval jsem však o to, postihnout základní typy těchto aktualizací a vyložit je na jejich neutrálním pozadí.

Kombinacemi aktualizací z různých rovin výpovědi jsem se v této práci zatím nezabýval, ačkoli jde o otázku pro celkovou výstavbu citové stránky promluvy závažnou. Pominul jsem ji mimo jiné proto, že by přitom bylo třeba vzít v úvahu i aktualizace v rovině výstavby konkrétního věcného obsahu výpovědi, tj. lexikální prostředky emocionality; ty však stojí rovněž mimo tematický rámec této studie.

Materiál v práci citovaný a analyzovaný je namnoze původní. Jsou to jednak doklady vyexcerpované z dramát a zčásti i z beletrie, jednak doklady z živých mluvených projevů.

Ve svém celku jde o materiál, jakému se dosud syntaktické příručky vyhýbaly a který systematicky zpracováván nebyl. Zčásti je tomu tak proto, že dosa-
vadní syntaktické bádání je zaměřeno především na popis systému jazyka, tj. na výzkum samého jazykového kódu; směřuje proto k abstrakci větných nebo souvětných schémat, vzorců a modelů a konkrétní materiál má při tom funkci ilustrační.

Zkoumání citově motivovaných aktualizací ve výstavbě konkrétních výpovědí je však svou podstatou záležitostí nikoli syntaxe, ale teorie promluvy. Jeho cílem je ukazovat, jak se větná schémata a vzorce v procesu své realizace v promluvě vlivem citového zaujetí mluvčího modifikují, obměňují a přetvářejí. Směřuje tedy nikoli ke zkoumání kódu, ale spíše k popisu procesu kódování a k postižení modifikací, k nimž přitom v jednotlivých prostředcích kódu (tj. v našem případě ve větných schématech) dochází.¹

¹ Je třeba výslovně uvést, že v souvislosti s citovou výstavbou výpovědi užívám názvu schéma nejen pro gramatické a modální vzorce věty, ale i pro citově neutrální, normální způsob realizace aktuálního členění výpovědi. Rozdílu mezi oběma druhy „schémat“ jsem si dobře vědom: základní

Jednotlivé výpovědi uváděné jako doklady nemají zde proto úkon ilustrovat abstraktní vzorce a schémata, ale jsou vlastním předmětem zkoumání, neboť právě ony představují konkrétní realizace větných nebo souvětých schémat v promluvě. Nás ovšem zajímají jen takové realizace, ve kterých je základní schéma modifikováno, a to z důvodů citových.

Je ovšem na druhé straně třeba říci, že emocionálně podmíněné modifikace jsou typizovatelné, abstrahujeme-li od ryze individuálních prvků, které se při citovém vzrušení aktuálně projevují zejména v oblasti melodie, síly hlasu, tempa, kladení pauz a vůbec segmentace promluvy. Taková abstrakce je nutná, má-li se naše problematika stát vůbec vědecky řešitelnou. Výsledkem abstrakce jsou typy emocionálně podmíněných aktualizací, které mají nadindividuální povahu a které lze obecně charakterizovat.

Při takovém zobecnění nabývají ovšem jednotlivé konkrétní výpovědi povahy dokladů, ilustrací. Avšak i tak zůstává v rovině mluvnické a modální stavby mezi daným typem emocionálně podmíněné aktualizace a jeho vzorcem nezměněn základní vztah schéma \Leftrightarrow realizace.

Dokladový materiál cituji většinou v širším promluvovém kontextu, neboť kontextové začlenění a podmíněnost jsou často důležité pro správné pochopení toho, v čem u konkrétního případu citově motivovaná aktualizace záleží. Kontex, který by byl příliš dlouhý, je někdy přiměřeně zkrácen; v citaci je to však vždy náležitě vyznačeno. U dokladů z divadelních her vynechávám scénické poznámky za jmény dramatických postav, pokud přímo necharakterizují to, jakým způsobem má být replika pronesena.

Analýza základní, citově neutrální syntaktické stavby výpovědi ve všech jejích rovinách není přímo předmětem této práce. Proto je velmi stručná tam, kde souhlasím s dosavadními badatelskými výsledky a kde je přejímám, a podrobnější tam, kde se názory badatelů na danou otázku různí nebo kde si téma práce přímo vyžádalo zpřesnění či doplnění; týká se to hlavně roviny modální stavby věty a některých problémů z roviny aktuálního členění výpovědi.

schémata z roviny gramatické a modální stavby věty jsou jevem jazykového systému (langue), kdežto i citově neutrální způsob realizace aktuálního větného členění je už záležitost výstavby promluvy. Proto v prvním případě je opravdu na místě mluvit o citově motivované realizaci vzorce v promluvě, kdežto v druhém případě jde spíš jen o obměnu citově neutrálního způsobu vyjádření. V zásadě je ovšem z hlediska našeho tématu podstatná právě opozice citově neutrální způsob vyjádření x citově motivovaný způsob vyjádření, ať už se promítá jednou jako vztah schéma \Leftrightarrow realizace, nebo jako vztah realizace neutrální \Leftrightarrow realizace citově zbarvená.